

„Manasz vitt minket haza” *Manasz. Kirgiz hőseposz,* Török–Magyar Könyvtár II., Molnár Kiadó, Budapest, 2017.

„Hol elvágta köldökünk, / Elhagyva ősi földünk, / De jött népünk vigasza, / Manasz vitt minket haza”. A 18 573 sorból álló, a világ legterjedelmesebb eposzának négy sorát olvashatta az előbbieken az olvasó a frissen (2017-ben) megjelent kitűnő magyar fordításból. A Molnár Kiadó Török–Magyar Könyvtár Sorozat második kiadványaként napvilágot látott kirgiz eposz, a *Manasz* nyersfordítását Somfai Kara Dávid nyelvész, etnológus készítette, műfordítását pedig Csáji László Koppány költő, antropológus.

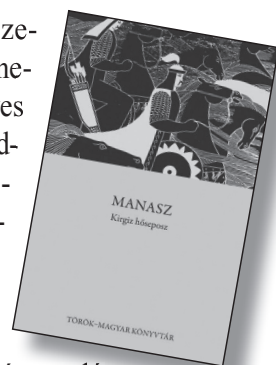
A kötet ajánlójában olvashatók szerint, a keleti eposzokra jellemző módon, a *Manasz* is egy „végtelennek tűnő folyam, számos mellékággal”. Az eposz ismert és lejegyzett, legterjedelmesebb változata, a Szajakbaj-féle eposztrilógia meghaladja az ötszázezer sort, s a világirodalom egyedülálló hőskölteménye. A kirgiz szakértők szerint ilyen mennyiségű verses szöveget már a mai kirgiz olvasó sem tudna könnyen végigolvasni. E körülmények pedig arra serkentették a kirgiz tudományosságot, hogy készíttesse el a történet fő szálait magába foglaló, tömörített eposzt, amire 1999-ben kerítettek sort. A munkát a kirgiz író és *Manasz*-kutató Bekszultán Dzsakijev végezte el. Ez az „írásba öntött alkotás”, „változat” került most átültetésre és közreadásra. Magyarországon már a XX. század elején is olvashattak néhány részletet az eposzból, amit Almásy György gyűjtött és adott közre (1911/12) német nyelven. A magyar irodalomtörténet, néprajztudomány és nyelvészet érdeklődése később sem lankadt a kirgiz hősköltemény iránt: Urayné Kóhalmi Katalin szerkesztésében, Bede Anna fordításában 1979-ben újabb válogatás, eposzrészletek jelentek meg magyar nyelven. A most megjelent kötetben Nagy Béla térképei és a kirgiz Tálaj Kurmanov képzőművész illusztrációi is helyet kapnak.

A *Manasz* nemcsak a leghosszabb, de a belső-ázsiai nomád szájhagyomány egyetlen teljes terjedelmében fennmaradt és napjainkban is élő alkotása. Feltehetően a Tien-san hegység vidékén élő nomád kirgiz nemzetség(ek) hőseposza. Főhősének történeti léte vitatott, minden bizonnyal mitikus alak, ezt a nézetet osztja a turkológus Somfai Kara is. Erősen vitatott az eposz keletkezésének időpontja is, ám a tudósok óva-

tossága nem tartotta vissza a kirgizeket attól, hogy 1995-ben megünnepeljék a mű (feltételezett) ezeréves keletkezésének jeles alkalmát. A rendkívül sok irányba szerteágazó hősköltemény cselekményét sem egyszerű kulcsszavakban összefoglalni, már ezért is érdemes a világos szerkezetű, könnyen követhető és olvasmányos, poétikailag magas színvonalú magyar fordítást elolvasni. Nagy általánosságban – az epikai művekre jellemzően – a történet Manaszról, a vezér főhőséről, életéről, hőstetteiről, számos csatájáról és haláláról szól, miközben a végeláthatatlan mellékszálak révén a nomád szokások, a hiedelemvilág és a műveltség, a muszlim mitológia egésze feltárulkozik a háttérben, a legtöbb adatot szolgáltatva így a hajdani nomád kultúráról és mentalitásról. A hősköltemény orosz és angol fordításban is olvasható, Szajakbaj előadásában pedig 1965-ben egy 18 perces film is elkészült. A *Manasz* 2008-tól az UNESCO szellemi kulturális örökségének listáját gyarapítja.

Az eposzt az énekmondók (manaszcsik) ismerték, akik a sámánokhoz hasonlóan beavatás révén jutottak a hősenek előadásához szükséges képességre és tudásra. A szellemvilággal kapcsolatban álló énekmondók órákon vagy napon át mesélték a több tízezer sorból álló történetfüzéreket. A manaszcsik voltak a mai fogalmakkal a történeti emlékezet, a szellemi kulturális örökség hordozói – nem véletlen, hogy a diktatúra idejében, az 1930-as években mind az énekmondók köre, mind pedig maga az eposz politikai üldözés tárgyává és áldozatává vált. Az énekmondókat eltiltották és/vagy internálták, a szóbeli alkotást pedig mint „elavult hagyományt” próbálták megsemmisíteni.

A kirgiz tudományosság által teljesnek értékelt eposz nyersfordítása során Somfai Kara Dávid, bár kiváló szakértője a földrész kultúrájának, hiszen hosszú időt töltött el a térségben, a kirgiz nyelv pedig – kirgiz felesége révén – második anyanyelve, a szakmai pontosságra való törekvés céljából folyamatos kapcsolatban volt a biskeki Alikul Irodalmi Múzeum igazgatójával, az irodalmár Pamirbek Kazibajevvel. Ennek a sikeres együttműködésnek az eredménye az eposzt kísérő közel másfélszáz oldalas jegyzetapparátus is, amely már önmagában elismerést érdemlő tudományos teljesítmény. A jegyzetekben olvasható

adatok a történettudomány, a régészet, a nyelvészet, az etnológia, a vallás, antropológia számára is gazdag információkat hordoznak, túl azon, hogy az eposzban tükröződő sajátos (nomád) mentalitás megértését, a helyi kifejezések értelmezését segítik, és a világirodalmat ennek az unikális alkotásnak a magyar „változatával” gazdagították. Ugyanilyen fontossággal bír a kutató utószava is, amelyben a kirgizek történetéről, az eposz alapvető kérdéseiről (eredet, történet, kutatás- és fordítástörténet, az énekmondók egykori és mai szerepköre stb.), valamint a fordítás tudományos szándékairól nyújt tájékoztatást.

A hitelességet és az olvasó irodalmi, esztétikai élvezeteit fokozza és teszi teljessé Csáji Koppány remeklése, aki a kirgiz verstan alapján ültette át magyar nyelvre a hatalmas eposzt. A két és fél eszten-dőt igénybe vevő munka során a török nyelvet ismerő műfordító eredeti szövegeket is meghallgatott, ami lehetővé tette az eredeti verstani jellemzők szerinti fordítást, a versek zeneiségének megőrzését, a néprajzi adatok hiteles közvetítését. Mindez a két nyelv közötti fonológiai, grammatikai s más jellegű eltérések közepette nem kis teljesítmény: az eposz nemzetközi szempontból is leghitelesebb fordítását alkotta

meg. Kísérő tanulmányában Csáji részletesen ismerteti a kirgiz nyelv, vers és verstan jellemzőit, a fordítás alapelveit és módszerét, a költői képek, az eposzi szókincs sajátosságait, tovább szélesítve és bővítve ezáltal is az etnológus Somfai Kara által felvázolt képet.

A magyar folklórisztika a klézsei Hodorog Lucát (1920–1990) a leggazdagabb népköltészeti repertoárral rendelkező magyar énekesek egyikeként tartja számon, a kutatók több mint háromszázharminc, különféle műfajú, előadott népköltési alkotását jegyezték fel. Hogy ez a tudástár pontosan hány (ezer) sort tesz ki, nem tudjuk. A *Manasz*-eposzhoz hasonlóan Hodorog tudása, és természetesen, a B. Kovács István által nemrég közreadott *Világ Vitéz* című prózai hősepika is az emberi alkotókészség felfoghatatlan, csodálatos erejét mutatja fel. A *Manasz* elolvasása után cáfolhatatlan tényként rögzült az olvasóban, hogy a szóbeliség, a történeti emlékezet gyöngyszemei világunk egészét, az emberiség szellemi világát semmi máshoz nem fogható módon és eszközökkel teszik gazdagabbá, keletkezzenek azok Klézsnén, Gömörben, Ázsia szívében – avagy az előbbieik átköltése révén a magyar fővárosban.

Iancu Laura

Szekeres Ferenc: Pseudo leletek (2013)